

К. В. Кравчук,
студентка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: д. ф. н., професор В. М. Мойсієнко)

РОСІЇЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

(за матеріалами «Етимологічного словника української мови»)

Запозичення проникали в українську мову та ставали невід'ємною частиною не лише українського словника, але й щоденного спілкування. Значна кількість таких запозичень утрачала своє первісне значення та набувала нового, а з часом ці слова ставали звичними та рідними для носіїв української мови, утративши свій іншомовний вигляд.

Упродовж розвитку української мови її носії контактували з різними народами, а в мові залишалися свідчення таких взаємин – запозичення. Установлення часу, з якого починає функціонувати чужомовний елемент, допомагає визначити й джерело запозичення.

Проблема мовних переймань як і до української мови, так і з української до інших має вже довгу історію вивчення.

Питанням російсько-українських мовних контактів приділено багато уваги в мовознавстві. Але варто відзначити, що в період входження України до Радянського Союзу, більше переважала в цих студіях ідеологія, а не наука.

Контакти між двома народами сприймалися як односторонні: благотворний вплив на українську культуру й мову здійснювала тільки російська мова. «Возз'єднання України з Росією створило міцний ґрунт для дальшого безперешкодного зв'язку двох братніх культур, забезпечило творчу допомогу прогресивної російської культури українській культурі» [2, с. 44] – таких цитат за період радянської влади існує досить багато. А вершиною цієї наукової маячні про благотворний односторонній вплив російської культури й мови на українську став вислів В. Белінського, який у період російсько-радянської окупації України канонізували: «Злившись навіки з єдинокровоною їй Росією, Малоросія відкрила для себе двері цивілізації, мистецтву, науці... Разом з Росією перед нею тепер велике майбутнє» [1, с. 433]. Але після оприявлення всіх наукових та історичних фактів можна зрозуміти, що історія контактів українців та росіян – це намагання Московії завоювати Україну та відповідно постійного протистояння українців таким намірам північного сусіда.

У контексті кількостолітньої ворожби двох народів аж до повного поневолення України-Руси в середині XVIII ст., певна річ, що вряди-годи до цього часу з'являлися й російські слова в українській мові, але говорити про українсько-російські мовні взаємовпливи на такому ж рівні, як українсько-польські, українсько-чеські, українсько-татарські тощо до кінця XVIII ст. годі, оскільки такі впливи були переважно односторонні українсько-російські, а правдивих росізмів в українській мові до цієї пори – одиниці.

Наукові вивчення мовних контактів були наскрізь заідеологізовані й догматизовані. Тому навіть в академічних мовознавчих працях відгомін

таких процесів залишився. Ці ідологери було закріплено навіть у термінології. Лише від часу української незалежності з'являються неупереджені дослідження, які констатують зовсім інше – до XVIII ст. в українській мові годі віднайти очевидні росіізми, основна ж маса запозичень з російської та лексем з інших мов за посередництва російської з'являється в період поневолення українців, а саме в XIX–XX ст.

У роботі досліджено росіізми в українській мові на основі «Етимологічного словника української мови», запозичені безпосередньо з російської мови та опосередковано з інших мов через російську. Варто зауважити, що не всі позначені в словнику як запозичення з російської мови або лексеми, що потрапили до української опосередковано через російську, є такими насправді.

Передовсім укажемо на явно помилкове твердження в ЕСУМ щодо потрактування лексеми **сусло** 'солодовий екстракт пива чи квасу, який використовувався в писарській справі в Русі' як запозичення з російської мови [ЕСУМ, 5, с. 483]. Мабуть, відсутність матеріалів з пам'яток української писемності призвела до хибних висновків укладачів цієї лексикографічної праці. Наразі українськими медієвістами встановлено, що слово *СУСЛО* з наведеним вище значенням відоме українським писцям від кінця XII – початку XIII ст., котре засвідчене в рукописі церковнослов'янської мови української редакції «Віденський Октоїх», переписаному в Галичині: «*учися сусло писати добро ти боу[деть]*». У російських словниках появу лексеми в мові також проілюстровано цією цитатою з української пам'ятки. Решта покликань – кінець XVI–XVII ст. [СРЯ XI – XVII, вып. 29, с. 62–63]. Отже, слово *СУСЛО* відоме від давньоукраїнського періоду розвитку нашої мови. У російській писемності з'являється на кілька століть пізніше й жодним чином не може бути марковане як росіізм, радше, навпаки: номен потрапив у російську писемність з України-Руси, хоч не заперечуємо й паралельного розвитку слова в обох мовах.

Або ж слово **КАРЕТА** 'віз'. Зазначається в словнику як запозичення з італійської мови через російську та польську [ЕСУМ, т. 2, с. 391]. У російській мові слово *КАРЕТА* (*КОРЕТА*, *КОРЕЙТА*) 'каре́та, екипаж' згадується в 1666 р., *КАРЕТКА* (*КОРЕТКА*) 'уменьш. к *каре́та*' в 1604 р. [СРЯ XI–XVII, вып. 7, с. 78]; у білоруській мові *КАРЕТА*, *КАРЫТА* – від 1589 р. [ГСБМ, вып. 14, с. 286]; а в українській слово *КАРЕТА*, *КАРИТА*, *КАРЬТА*, *КАРЫТА* датується ще з 1576 р. [СУМ XVI – I пол. XVII ст., вип. 14, с. 53]. Саме тому це слово не можемо констатувати таким, що було перейняте через російську, оскільки в українських пам'ятках воно вже було відоме майже на століття раніше. Отже, лексема *КАРЕТА* в українській мові є запозиченням з італійської, найімовірніше, за польського посередництва.

Тому, можна стверджувати, що деякі слова помилково вказані в ЕСУМ як запозичення з російської мови. Пояснити це можна тим, що при укладанні праці автори не завжди мали достатньо матеріалів з пам'яток української писемності, щоб об'єктивно оцінити проникнення чужомовних лексем.

Також багато з тих слів, що зазначені в ЕСУМ як запозичені за посередництва російської з інших мов, насправді були поширеними й функціонували в українських пам'ятках раніше, ніж у російських. Зокрема, йдеться про лексеми: *БАНКА*, *ГУСАР*, *КАРАВАН*, *КАФЕДРА*, *МУСКАТ*, *КАРЕТА*, *РЕЙТАР*, *РЕЛЯЦІЯ*, *СИРОП* та інші, які в українській та білоруській писемності засвідчені на століття (а нерідко й раніше), ніж у російській.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гарбуль Л. В дополнение к списку межславянских лексических заимствований в русском приказном языке XVII в. *Studia Slavica Hung.* 65 (2020) 1. С. 40–49.
2. Гриценко С. П. Динаміка лексики української мови XVI–XVII ст.: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01 / Київ. нац. ун-т. Київ, 2018. 469 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 1–37. Мінск. 1982–2017.
ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. Тт. 1–6. Київ, 1982–2012.
СРЯ XI–XVII – Словарь русского языка XI–XVII вв. Вып. 1–30. Москва. 1975–2015.
СРЯ XVIII – Словарь русского языка XVIII в. Вып. 1–22. Ленинград, 1984–2019.